

ПРОЕКТ «КУЛЬТУРНІ ГЕРОЇ НТУ «ХП»

Поняття «культурний герой» у даному контексті ми вживаємо як метафоричне. Сучасні міфологи під цим терміном розуміють «мифический персонаж, который добывает или впервые создает для людей различные предметы культуры (огонь, культурные растения, орудия труда), учит их охотничьим приемам, ремеслам, искусствам, вводит определенную социальную организацию, брачные правила, магические предписания, ритуалы и праздники. <...> К. г. приписывается также участие в мироустройстве <...>, участие в создании, формировании и воспитании первых людей...» [5, с. 25]. Найвідоміший з «культурних героїв» – Прометей.

Однак на початку ХХІ ст. було запропоновано вживання цього терміну не у міфологічному сенсі, а у значенні **«людина, яка робить суттєвий внесок у культуру»**, що зазвичай потребує не тільки деяких героїчних вчинків, а й героїчного **життя**, оскільки шлях справжнього митця у будь-яку епоху, у будь-якій країні – це **«подённий героїзм»**, за влучним визначенням поета-харків'янина Михайла Кульчицького.

Як слушно зауважив відомий мистецтвознавець Гліб Вишеславський, «в усі часи в усіх народів справжній героїзм був проявом вибору, що базувався на самоусвідомленні. Це внутрішній шлях творчого розвитку індивідуального духу. Кожен крок людини у цьому напрямку може вважатись здобуттям культури (Космосу). Мистецтво є візуально бачимою частиною айсбергу цих процесів. Саме в цьому контексті словосполучення «культурний герой» набуває свого змісту» [1, с. 159].

Таких непересічних творців мистецтва, здатних на духовну автономію і відважне самоусвідомлення, об'єднав у 2002 р. міжнародний фестиваль «Культурні герої», який проходив у найзначніших містах України і у тому числі у Харкові (авторові цих рядків довелося бути членом фестивального оргкомітету та куратором проекту «Харків у ста дзеркала») [6]. Назва фестивалю була (у дусі постмодернізму) певним чином провокаційною і претензійною (якщо не сказати – нахабною), однак і самоіронічною водночас. Тим не менш, з тих пір у наш тезаурус поняття «культурний герой» стосовно таких діячів, які насправді зробили певну «революцію» у мистецтві або взагалі у культурному житті того чи іншого суспільства, увійшло вже без усілякої іронії. Яскравим зразком такого «культурного героя», безумовно, є Василь Каразін, без якого Харків не те що ніколи не став би «українськими Афінами» (як мріяв просвітник), а взагалі б ще довго залишався губерньським центром, який майже не відріз-

нявся від повітових міст – Охтирки, Богодухова, Ізюму, хіба що площею, наявністю високого начальства та десятком презентабельних споруд.

В. Каразін є не тільки «культурним героєм» Харкова, а й, власне, університету, який цілком закономірно носить ім'я свого засновника. Пізніше у цьому закладі працювали чи вчилися люди, які теж у культурному сенсі зробили чимало і для даної інституції, і для суспільства в цілому, – варто назвати хоча б лідера «Харківської школи романтиків» Ізмаїла Срезневського.

А чи були такі корифеї мистецтва, літератури, архітектури у Харківському політехнічному інституті, заснованому у 1885 р.? Виявляється, були. Це, у першу чергу, випускник Харківського технологічного інституту 1900 року **Гнат Хоткевич** (1877–1938), меморіальна дошка якому прикрашає головний корпус ХПІ і чие ім'я з 1997 р. носить Етнографічний музей «Слобожанські скарби», що був нами створений при кафедрі етики, естетики та історії культури університету. Надзвичайно талановитий письменник (у 1920-ті вийшли його твори у 8 томах), обдарований музикант (композитор, виконавець, педагог), театральний режисер, який з харківськими чи гуцульськими аматорами ставив такі вистави, яким дивувалися навіть корифеї української сцени – М. Кропивницький, М. Заньковецька, М. Садовський, П. Саксаганський. До того ж, Г. Хоткевич займався просвітницькою діяльністю: видавав книжки для народу, організував у 1902 р. під час проведення у Харкові XII Археологічного з'їзду концерт кобзарів, що сприяло легітимізації народних співців, яких до того влада сприймала просто як бомжів і жебраків. Інженер Хоткевич був по життю «вічним революціонером». Ми маємо на увазі не тільки його активну участь у революційних подіях 1905 року, але й те, що він у все, чим займався, привносив щось нове, незнане. Героїчне, подвижницьке життя Гната Мартиновича обірвала трагічна загибель у підвалі сумнозвісного будинку управління НКВС (тепер СБУ) на вул. Раднаркомівській у Харкові.

«Культурними героями» нашого університету можна назвати й відомих архітекторів; деякі з них проектували корпуси, які досі є прекрасними зразками «цегляного стилю», деякі викладали або вчилися у «Технологіці», а дехто був і архітектором інститутських споруд, і викладачем архітектури у цьому закладі. ХПІ може пишатися тим, що з ним пов'язані **Олексій Бекетов, Михайло Ловцов, Олександр Гінзбург, Юлій Цауне, Здіслав Харманський, Віктор Величко** – першорядні харківські архітектори, усі будинки яких сьогодні вважаються пам'ятками архітектури і уважно вивчаються фахівцями.

Чимало студентів, викладачів, співробітників, випускників ХПІ займалися і займаються живописом, художньою фотографією, літературною

творчістю, театральною діяльністю, кіномистецтвом, колекціонуванням різних артефактів. Для більшості це було і є приємним хобі, однак дехто не просто став професіоналом у мистецтві, а й досяг значних творчих висот.

Яскравий приклад – **Марк Рейзен** (1895–1992). У 1917 р. він поступив до Харківського технологічного інституту, однак недовго вивчав точні науки, оскільки несподівано виявився його талант співака. Хлопець перейшов до Харківської консерваторії, а згодом став уславленим оперним співаком, солістом оперних театрів Харкова, Ленінграда, Москви, був професором Московської консерваторії, став народним артистом СРСР, тричі лауреатом Сталінської премії (1941, 1949, 1951 рр.).

Знаним літератором став **Олександр Хазін** (1912–1976) – поет, прозаїк, драматург, який закінчив вечірнє відділення Харківського електротехнічного інституту. Він відомий у першу чергу як поет-сатирик, автор поеми «Возвращение Онегина», рядки з якого удостоїлися «шани» бути цитованими А. О. Ждановим у його розгромній доповіді 1946 р. з приводу журналів «Звезда» і «Ленинград». «Пошляка Хазина» було затавровано як наклепника на Радянську владу разом із «ідейно чужими» А. Ахматовою та Д. Шостаковичем у сумнозвісній постанові ЦК КПРС з приводу тих самих журналів. Переїхавши з Харкова до Ленінграду, Хазін став одним із авторів театру А. Райкіна, і чимало афоризмів, які усім відомі як «райкінські», насправді – «хазінські».

Значний внесок у розвиток літературної пародії вніс випускник силікатного факультету ХПІ 1957 р., який пізніше деякий час працював старшим інженером в одній із лабораторій Політеху, – **Віктор Рубанович** (1933–2007). Він став гідним продовжувачем харківської школи літературної пародії, яку заснували ще у 1920-ті роки автори книги «Парнас дьбом». Пародії В. Рубановича тонко і дотепно відтворюють стилістику і творчу манеру як класиків, так і сучасних поетів, прозаїків, драматургів і навіть літературних критиків. Цю філігранну роботу Майстра високо оцінили і читачі, і літературознавці [2]. З 1997 р. В. Рубанович був членом Співки письменників Росії, його блискучі пародії видавалися окремими книгами, входили до престижних антологій. Авторіві цієї статті довелося двічі проводити творчі вечори «живого класика»: перший раз – наприкінці 1990-х у ХПІ, у межах семінару «Світи культури» (у системі підвищення кваліфікації викладачів) і другий – прощальний, напередодні від'їзду поета у ФРН, у Музично-театральній бібліотеці ім. К.С. Станіславського. Ці зустрічі не забудуть ті, хто на них потрапив, оскільки таку інтелектуальну насолоду, таке душевне тепло дають твори далеко не кожного автора.

Гостем ще одного семінару «Світи культури» був **Вадим Левін** (1933 р. нар.), теж випускник ХПІ і теж давно вже класик, у даному ви-

падку – російської дитячої літератури, а також відомий педагог, автор новаторських розробок, поширених сьогодні в усьому світі. Його поезії друкуються в хрестоматіях дитячої літератури поруч із творами Б. Заходера, С. Маршака, К. Чуковського. Приємно, що на зустрічах у ХІІ обидва випускники з теплом згадували студентські роки і висловлювали вдячність Alma Mater. Пізніше В. Левін надіслав нам тексти деяких пісень (у тому числі власних) часів свого студентства, які частково увійшли до нашої статті про пісенний фольклор політехівців 1950-х років [3, 4].

З ХІІ пов'язана і легендарна **Зара Довжанська** – режисер «Театру читця», що у 1960-ті – на початку 70-х років існував у Палаці студентів Політехнічного, пізніше – режисер аналогічного театру при Палаці культури робітників зв'язку. Неординарна особистість режисера притягувала неординарні особистості самодіяльних акторів, і як результат – вистави-події, на які мріяв потрапити «увесь Харків». Недарма театр за композицію «С Испанией в сердце», присвячену Ф.Г. Лорці, у 1966 р. на Всесоюзному фестивалі студентських театрів отримав диплом I ступеню і золоту медаль. До того ж, З. Довжанська знайомила слухачів із творами напівзаборонених письменників, таких як М. Цветаєва, і тому саме існування цього театру сприймалося харківською інтелігенцією 1960–80-х років як «ковток свободи».

Відомий письменник і кінодраматург **Аркадій Інін**; знаний кінорежисер **Валерій Харченко**; кінорежисер, сценарист, народний артист РФ **Володимир Фокін**; поет, лауреат численних літературних премій **Сергій Шелковий**; поет, перекладач та літературний критик **Ганна Яновська**; фотохудожник, дипломант понад 200 (!) фотоконкурсів, у т.ч. найпрестижніших міжнародних у 38 країнах світу, **Олександр Супрун**; автор першого радянського комп'ютерного сюжетного мультфільму, а пізніше інженерної розробки трюк-машини, на якій був зроблений відомий фільм «Хижак», «оскароносець» **Євген Мамут**; його дружина, художник **Ірина Борисова**, як і її чоловік, багаторічний член Народної кіностудії «ХІІ-фільм», відома і як мультиплікатор, і як ілюстратор книжок, і як театральний художник; тонкий майстер акварелі **Дмитро Тітов**, тепер професор Харківського національного університету будівництва та архітектури; визначний колекціонер, прекрасний знавець нумізматики та античних клейм **Олексій Горелій**; цікавий літературознавець та поет **Володимир Кошкін**; чудовий бард **Володимир Фоменко** – люди, так чи інакше причетні до ХІІ, які цілком заслужили звання «культурний герой». І це далеко не повний перелік політехівців, які самовіддано служили та служать Прекрасному.

Розуміючи це, ми у ювілейному для нашого університету 2015 році запланували підготувати до друку довідник «Культурні герої НТУ

«ХПІ», куди увійде інформація про тих політехівців, які вже відійшли у вічність, але залишилися у Мистецтві, а значить – і в історії нашої країни, і в історії Харкова, і в історії своєї Alma Mater.

Список літератури: 1. Вишеславський Г. Чому «герой» і навіщо «культурний»? / Г. Вишеславський // Фестиваль «Культурні герої». – К., 2002. – С. 157–159. 2. Красиков М.М. Поэты ХПИ. Виктор Рубанович / М.М. Красиков // Пространство литературы – путь к миру, согласию и сотрудничеству между славянскими народами : сб. науч. тр. : V Междунар. науч.-практ. конф. 17 дек. 2010 г., – Х., 2011. – С. 207–220. 3. Красиков М.М. «Нажал на кнопку – чик-чирик, и инженер готов!» Песенный фольклор харьковских студентов-политехников 1950-х – начала 1960-х гг. Обзор репертуара / М.М. Красиков // Пространство литературы – путь к миру, согласию и сотрудничеству между славянскими народами : сб. науч. тр. : по материалам VI Междунар. науч.-практ. конф., 16 дек. 2011 г. / под ред. А.Г. Романовского, Ю.И. Панфилова. – Х.: НТУ «ХПИ», 2012. – С. 194–220. 4. Красиков М.М. Песенный фольклор харьковских студентов-политехников 1950-х – начала 1960-х гг. / М.М. Красиков // Традиционная культура : науч. альм. (Москва). – 2012. – № 1. – С. 117–26. 5. Мелетинский Е.М. Культурный герой / Е.М. Мелетинский // Мифы народов мира: энциклопедия в 2-х т. / гл. ред. С.А. Токарев. – М., 1982. – Т. 2. 6. Фестиваль «Культурні герої». – К., 2002. – 160 с.

*Маліков В.В.
м. Харків, Україна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Звернення до проблематики збереження культурної спадщини в сучасній Україні є особливо актуальним цього року, коли триває військовий конфлікт. Хоча останнє століття і міжнародні організації, і українська держава спрямовують значні зусилля для збереження культурної спадщини людства, але незадовільний стан справ у цій сфері є очевидним і в Україні, і в Харкові сьогодні. Попри те, що держава бере на себе великі зобов'язання щодо збереження культурної спадщини, правові засоби її захисту зрідка застосовуються в мирний час та практично не можуть застосовуватися у війні.

Тож метою пропонованого дослідження є визначення морально-ціннісного змісту відповідальності у справі збереження культурних цінностей від руйнівного впливу війни. Для цього здійснюється аналіз про-